

לעשות את הלא צפוי ולסרב למה שדורשים ממך: אי אלימות ככלי במאבק

13.12.2014 | מאת [אבי בלכרמן](#)

**מהמחאה החברתית, דרך גבעת עמל ויוזמות החרם, ועד מורים
בנורבגיה שסירבו לשתף פעולה עם הנאצים. המחקר של ג'מילה
ראקיב על אי אלימות מלמד מה עובד ומה לא, ומוכיח שלא מדובר
ראיון. בגישה לוזרית**

נתחיל מהסוף. בתום הראיון עם ג'מילה ראקיב, מנהלת "מכון אלברט איינשטיין" שעוסק בחקר וקידום הדמוקרטיה דרך שימוש בכלים של אי אלימות, יצאתי במהירות כדי להספיק להצטרף לפגישה של תושבי [גבעת עמל](#), העומדים שוב בפני פינויים בכוח מבתיהם, שיכולים להתרגש עליהם בכל יום בשבועות הקרובים.

הם ניסו כבר הכל. הפגנות סוערות ורגועות, פנייה לליכם של המפנים, חסימת השכונה, התבצרות בבתי. התכתשויות עם היס"מניקים המפנים, גיוס תמיכה ציבורית, לובינג בכנסת. הצווים ממשיכים להגיע והתחושות בימים האלה קשות. השאלה איזו דרך פעולה תשרת טוב יותר את המאבק מוחשית שם עד כאב.

קשה לתחזק מאבק לאורך זמן, ובטח מאבק על הבית. זהו מאבק סיזיפי שצריך בשבילו כוחות אימתניים ואומץ, וגם תמיכה. כמי שהתנסה בלא מעט מאבקים, כשותף וגם כעיתונאי עצמאי, תהיתי האם העובדה שאאחר לגבעת עמל בשביל הראיון הזה תהיה שווה את זה או לא.

* * *

ג'מילה ראקיב

ג'מילה ראקיב גדלה במשפחה עם דעות מוצקות מאוד על זכויות אדם מצד אחד, משפחה שהשתתפה בהתנגדות לפלישה הסובייטית לאפגניסטן, ומצד שני עם התפיסה שכדי להגן על עצמך צריך להשתמש בכוח.

עם הרקע הזה היא הגיעה בשנת 2002 לראיון עבודה אצל ג'ין שארפ, מייסד המכון שעוסק במחקר של מאבקים לא אלימים, ומאז נשארה לצידו כעוזרת אישית וכיום כמנהלת המכון. ספריו של שארפ תורגמו לעשרות שפות, ומהווים מעין "מדריך למהפכה". הידוע ביותר מבין ספריו הוא "הפוליטיקה של פעולה בלתי אלימה", שיצא לאור בשנת 1973, ובו הוא מציג 198 דרכים מעשיות לניהול מאבק לא אלימים.

ראקיב תגיע לארץ להשתתף בכנס בינלאומי בנושא מאבקים לא אלימים שמארגנת "קואליציית נשים לשלום", ויפתח ביפו/יאפא ביום ראשון. התיישבתי איתה לראיון סקייפ מהמכון בבוסטון, רגע לפני שהיא מגיעה לאזור. זהו ביקורה השני אצלנו, לאחר שבשנת 2008 ביקרה בירושלים ובבית לחם, ולשאלתי "מה מביא אותך לאזור?" השיבה: "זה אזור מרתק. למאבק שמנהלים כאן ישראלים ופלסטינים יש השפעה גדולה מאד בעולם. מתנהל כאן גם מאבק אלימים מאד וגם מאבק של אי ציות בדרכים לא אלימות שמשפיעים שניהם גם על מקומות אחרים".

[< שנה בתמונות: תושבי גבעת עמל נאבקים על הבית](#)

הפגנה בשכונה בכניסת צווי פינוי ל- 30 משפחות לתוקף

ספרי לי מה זה בעצם אומר "מכון לחקר מאבקים לא אלימים"?

המכון שלנו חוקר פרקטיקות של מאבקים שמשמשים בכלים של אי אלימות ברחבי העולם, כאלה המתרחשים כיום או בתקופה האחרונה וכאלה שקרו במאה החולפת. אנחנו חוקרים מה עובד, מה פחות עובד ומנסים לייצר אצלנו גוף של ידע שיכול לסייע לקבוצות שנאבקות על זכויות פוליטיות וחברתיות.

"מאבק לא אלימים" זו לא תפיסה קצת "לוזרית" של מי שחוששים להתעמת?

אנשים בוחרים בדרך כלל באי אלימות כדרך פעולה אפקטיבית במאבק שלהם ולא דווקא כבחירה ערכית. מי שבחרים בדרך של מאבק בלתי אלימים נדרשים לנהל מאבק אפקטיבי ובעל עצמה לא פחות ממי שמקיימים מאבק אלימים. אלא שבבחירה בסוג הפרקטיקה הזו הם מבקשים להביא את השינוי שהם צריכים ללא ההרס שמביאה איתה האלימות. חשוב להבין שהבחירה באי אלימות לא חייבת להיות בחירה מוסרית. הבחירה בכלים של אי אלימות מגדירה מה אנשים עושים במאבק שלהם. לא במה הם מאמינים.

ודווקא אצלנו בישראל, בפלסטין, אחד האזורים המסובכים ורוויי האלימות שיש, את מאמינה שתתכן בכלל דרישה לסחורה הזו?

כל קבוצה שאנחנו פוגשים במסעות שלנו בעולם מגיבה תחילה בספקנות. הם יאמרו שזה רעיון נהדר ושהם מבינים שזה עובד היטב במקומות אחרים, אבל שאצלם מדובר במצב מורכב במיוחד וכאן זה פשוט לא יכול לעבוד. זאת אולי ההנחה השגויה הראשונה שאנחנו צריכים לסייע לקבוצה הנאבקת להיפרד ממנה.

עניין נוסף הוא שאנשים לא יוותרו על פי רב על אלימות בלי שתהיה להם דרך אחרת ברורה להיאבק בה. ואכן דרוש כאן אומץ. פרקטיקת המאבק הזו לא מגיעה עם בטחונות להצלחה אבל בעצם גם מלחמות לא. יש כישלונות של מאבקים לא אלימים כשם שיש כישלונות גם במלחמות.

את יכולה לנסות לשים את האצבע על מה בעצם עובד בשיטה הזו?

אחת ההנחות השגויות הרווחות היא שמאבק לא אלימים הוא בעצם סוג של מאבק פאסיבי, רך, שנועד להמיס את לב היריב ולגרום לו להבין אותנו ואת הסבל שלנו ואז לחבב אותנו ופשוט להפסיק עם זה. אבל בפועל השינוי מתרחש כשאתה משכנע את היריב שלך לשנות את המדיניות שלו. כשהוא מבין שמדובר במאבק בו שני הצדדים יכולים לנצח אם כל אחד מהם ירוויח משהו. לאו דווקא באמצעות שימוש בטיעון מוסרי או בדיבור רך או מנומס, אלא בפרוש גם בדרך של איום. בכוח ההתמדה אתה מחליש את המדכא שלך עד שאין לו היכולת לדחות אותך יותר.

< צעדת בתיה"ס הדו-לשוניים: בלונים ופירורים של אנושיות

Conor Doherty (צילום): ג'ין שארפ וג'מילה ראקיב

אני לא יודע אם את מכירה את המחאה החברתית שפרצה כאן בקיץ 2011 ובה יצאו כמיליון ישראלים במהלך קיץ שלם לעשרות הפגנות וצעדות, הקימו מאהלים וניהלו מחאה שהיתה בלתי אלימה וזכתה לחיבוק הממסד עד שלב מסוים. זה לא מאוד עבד לנו.

במקומות רבים אנשים התמקדו במאבק שלהם בהפגנות גדולות מאד וצעדות וסברו שהכלי הזה לבדו יוביל לשינוי. אנחנו רואים את זה באין ספור מאבקים. אחד החששות הוא שברגע שאתה מתכנן לא נכון מאבק לא אלים ומאמין שפעולה או כיוון אחד מסוים יצליחו לשנות את המערכת הכלכלית-חברתית והשינוי המיוחל לא קורה, התסכול והאכזבה עלולים להוביל לבחירה במאבק אלים, או לייאוש ואבדן התקווה.

אבל גם מאבק לא אלים, לא רק מלחמה, זקוק לאסטרטגיה. לתכנון נכון. מי שיבקשו לבצע פעולה כלשהי רק על מנת לבטא את הכעס או המחאה שלהם עלולים לנחול אכזבה וכישלון, בין אם בחרו בדרך של מאבק אלים או בלתי אלים. כדי להצליח במאבק נדרשת הפרעה. עצירה של אי הצדק. והנסיון מלמד שזה דורש יותר הקרבה וגם יותר חשיבה. אני מסתובבת לא מעט בעולם ויכולה לומר שארועים רבים שאנשים חושבים שהתרחשו מעצמם במין סוג של קסם, או מזל, או צירוף נסיבות, הם פרי של תכנון מחושב היטב.

מה הופך בעיניך אסטרטגית מאבק לאסטרטגיה טובה שיכולה להביא להצלחת מאבק?

חשוב להיות ריאליים כשבונים אסטרטגיה. להבין שקמפיין בודד, טוב ככל שיהיה, לא יכול לבדו להביא את השינוי המבוקש. אם לא הצלחת לנצח את היריב שלך בקמפיין אחד, וסביר שזה מה שיקרה, חשוב לתקוף דרך הרבה קמפיינים. וחשוב מאוד שכבר בהתחלה יהיה לפחות קמפיין אחד פרקטי וממוקד שישפיע על האנשים בקטן, אבל גם ייצר התחלה של תקווה. חוויה של הצלחה. אם הצלחת להשיג מים ראויים לשתייה לכפר זה עדיין לא מאבק בדיכוי הכולל, אבל זה הישג מוחשי ראשון. וצריך לשאול שאלות כמו איך שומרים על תקווה ולא מאבדים את המומנטום.

הפגנת החצי מיליון, ספטמבר 2011 (צילום: אקטיבסטילס)

את יכולה לתת דוגמאות למה עוד אפשר לעשות חוץ מלצאת לרחוב ולהחזיק שלט?

בוודאי. שביתות למשל הן כלי כזה. פרקטיקות שונות של אי ציות אזרחי. גם חרם.

הזכרת חרם. מעניין אותי לשמוע מה דעתך על הכלי הזה, שבישראל יש רגישות עצומה לגבי הלגיטימיות של השימוש בו ככלי מאבק. הכנסת והממשלה רואות בו כלי אלים של טרור כלכלי כשהפלסטינים משתמשים בו.

חרם בעיני הוא כלי מאד אפקטיבי. במקרה של ישראל ופלסטין קמפיין חרם יכול לעורר את המודעות הבינלאומית לדיכוי של הפלסטינים ולתפקיד שיש לנו, לקהילה הבינלאומית, בדרישת שינוי. ומצד שני, אם אני מבינה נכון את המאבק כאן, הרי שאני מתרשמת שחלק ניכר ממנו מבוסס על מה שקורה ומה שחושבים האנשים מחוץ לאזור הסכסוך, וזה חייב להיות מלווה גם בפעולות אורגניות שנקטות בתוך המרחב שלכם.

אשר לגיטימיות של הכלי, ממשלות מאוד חוששות מהאפקטיביות שלו וזו הסיבה שעושים לו, כמו לעוד כלים, דה-לגיטימציה. החשש הגדול נובע מכך שלמדינות ולצבאות יש מגוון כלים עוצמתים מאוד להתמודד עם מאבקים אלימים, אבל דווקא עם מאבק בלתי אלים הם מתקשים מאוד להתמודד והוא מעורר מורא. אני יכולה למנות כאן מדינות רבות כמו איראן, רוסיה, קמבודיה, ונצואלה, גם ארה"ב, שבהן קבוצות שדרשו באופן בלתי אלים את הזכויות שלהן תוארו כטרוריסטיות, או כלא פטריוטיות, או כמי שמנסות לפגוע במדינה ולהחליש אותה במקום לסייע לה.

פעילים פלסטיניים חוצים את חומת ההפרדה באזור מחסום קלנדיה, בין רמאללה וירושלים, 14 בנובמבר, 2014 (אורן זיו / אקטיבסטילס)

האם בחירה במאבק בלתי אליים מגדירה בעיקר מה נראה בפרונט של המאבק, כשבפריפריה שלו, ברחובות הצדדיים, תהיה העלמת עין, או אולי אפילו שימוש טקטי באלימות ככלי משלים הכרחי?

ישנם מאבקים בלתי אלימים בהם נעשה גם שימוש באלימות מוגבלת. אני יכולה לתת דוגמה שחקרתי לעומק וחביבה עלי ולא הרבה מכירים אותה: המקרה של ההתנגדות הלא אלימה בנורבגיה במלחמת העולם השנייה. במהלך המלחמה אלפי מורים נורבגים סירבו לשתף פעולה עם המשטר הנאצי. הם המשיכו ללמד, אבל התנגדו באופן בלתי אליים להכניס למערכת את תכני הלימוד תומכי המשטר. אפילו כשהם גורשו הם סרבו לשתף פעולה.

המחקר שלנו מעלה שדווקא הפעולות הלא אלימות הללו הצליחו להאט משמעותית את הנאצים בנורבגיה. זה דבר מדהים. במקביל אליהם פעלה גם מחתרת קטנה, שמנתה לא יותר ממאות בודדות של לוחמים, שהתנגדה תוך שימוש באלימות, ומעניין שאת הסיפור עליהם כל נורבגי מכיר כיום. דווקא סיפור המורים הוא סיפור נשכה ולא מוכר למרות שהוא סיפור של הצלחה.

נראה לי שרבים עשויים לחשוב שכלים של אי אלימות מגדירים יותר מה לא לעשות מאשר מה כן. ואולי קצת מותירים אותך פאסיבי. האם גם זו הנחת יסוד שגויה?

מאבק לא אליים הוא בהחלט מאבק אקטיבי מאוד. הוא מאבק שמבוסס על מחאה, על אי שיתוף פעולה כלכלי וחברתי. המטרה במאבק בלתי אליים היא לחשוף את יחסי הכוח. לזהות תחילה מה מאפשר לדיכוי להמשיך ונותן למדכאים כוח. אחרי שזיהית את המקורות שמהם היריב שואב את כוחו, בין אם זה מוסדות כלכליים, לגיטימציה בינלאומית ועוד – המטרה שלך תהיה לפגוע בהם, ומצד שני לחזק את הנאבקים עצמם.

העיקרון המנחה החשוב מכל הוא: אתה עושה את מה שלא מצפים ממך לעשות ולא עושה יותר את מה שדורשים ממך.

ואז אחרי שהצלחת לבצע את כל השלבים הללו הדרך להצלחה סלולה?

חשוב מאוד להיות מוכנים ולדעת לצפות שלפחות בשלבים הראשונים תספגו כפי הנראה אלימות שלטונית רבה בניסיון לדכא אתכם. ככל שתצליחו יותר לאתגר את המתנגד שלכם בכלים של אי אלימות כך הוא ישתמש נגדכם במקסימום האלימות שהוא יכול להפעיל. ואם הוא לא עושה כך זה כנראה כי המאבק שלכם עדיין אינו רלוונטי, או לא אפקטיבי, או שהמדכא שלך בתחושה שהוא יכול איכשהו "לצאת מזה" גם בלי שימוש בכוח.

נדרשת פה איזו נשימה עמוקה והבנה שהמטרה אינה שהמדכא שלך ינהג כלפיך באי אלימות, אלא איך אתה גורם לדיכוי לא לעבוד יותר. הכוח והאלימות השלטונית מטרתם להפחיד את האנשים כדי שלא ימחו ולא יאבקו. צריך לקבל את זה שהשלטון יגיב כלפיך באלימות ולבנות את התנועה שלך כך שתדע כיצד להתמודד איתה.

זה נשמע די מפחיד, ולא בהכרח מזמין.

ממש כשם שכשיוצאים למלחמה ברור שיהיו נפגעים ולא עוצרים או נמנעים מלצאת אליה רק בגלל החשש מנפגעים, כך גם כאן. יש סיכון ויש הקרבה. השלטון ישתמש נגדך באלימות. השאלה איך את או אתה משמרים את האי אלימות שלכם נגד האלימות הזו.

מה שמעניק למשטרים את העוצמה הוא הגישה שלהם לכוח. למשטרה, לצבא, לבתי כלא. כך הם משמרים את הדיכוי. אבל הזמן שבו מופעלת אלימות קשה על ידי המשטר הוא לא הזמן להגיב באלימות כי הנסיון מלמד שזה גורם להתפרקות התנועה.

הזכרת קודם את הנייטרליות של הכלי הזה שנקרא מאבק לא אליים . קראתי באתר שלכם שהידע שאגרתם ופיתחתם פתוח בעצם לכל דורש. זה אומר שתאורטית יכולות לעשות בו שימוש לרעה גם קבוצות שמבקשות להדיר ולדכא קהילות. אתם באמת מנתקים את גוף הידע הזה מכל הכרעה ערכית או מוסרית למי לסייע ולמי לא?

אנחנו מנגישים את הידע שצברנו לכל מי שמעוניינים בו. בעולם של מידע זורם ופתוח הוא גם ככה יגיע למי שמבקשים אותו, מבחינתנו אולי בדרך הם ילמדו משהו. באופן אישי אני נוטה לא לראות את עצמי מסייעת אקטיבית, מייעצת או תומכת במאבקים גזעניים למשל.

* * *

התחלתי את הראיון עם ג'מילה נעול בדיוק על מה שהיא מכנה הנחה שגויה, שמדובר באחלה כלי, אבל שאצלנו באזור אין לו סיכוי. אני מסיים אותו, נושם עמוק, נשען לאחור, עוצם לרגע עיניים ומדמיין. עובר בראש על מאבקים בהם הייתי שותף, במחאה החברתית למשל, ושהתרסקו אי שם באחת המהמורות בדרך. אני חושב מצד שני על מאבקים קטנים אבל מרגשים ומעוררי השראה כמו בבודרוס, בנבי סלאח ואחרים.

כשקצת מסתכלים מסביב יש הרבה מאוד קבוצות ופעילים במרחב שלנו שמתמשים בפרקטיקות של אי אלימות, שלעיתים נכנה אי ציות אזרחי. הן כאן, קצת הולכות לאיבוד בבילי הרעשים מסביב, ואולי דווקא בהן תמונה התקווה.

כנס [חור בלבנה](#) שמארגנת "קואליציית נשים לשלום" יתקיים בימים ראשון ושני (14-15 בדצמבר) במרכז נא לגעת בנמל יפו. פרטים נוספים ניתן למצוא [באן](#).